

Vogels van Schiermonnikoog, gezien? geteld? opgetekend. Stuurgroep Avifauna Schiermonnikoog (red.) 2005. Uitgeverij Unipers, Abcoude. ISBN 90 6825 340 9. 440 p. Prijs €29,90.

Na ruim dertig jaar kunnen we uitgebreid kennis nemen van de vogelrijkdom van Schiermonnikoog, niet door de boot maar door de nieuwe *Vogels van Schiermonnikoog* te pakken. De vorige gelijknamige uitgave stamt uit 1973 en sedertdien heeft de veldornithologie zeker ook op Schier bepaald niet stilgestaan. In 2002 werd de Stuurgroep Avifauna Schiermonnikoog opgericht, die zichzelf tot doel stelde een integrale beschrijving te maken van de broedvogelstand en dat er "uiteindelijk een 'kloek' boek gepresenteerd zou moeten worden, waarin alles wat over de vogels van Schiermonnikoog bekend is beschikbaar zou komen". Deze brede opdracht is door de moderne grijze monniken met verve aangepakt en in betrekkelijk korte tijd tot een goed einde gebracht. Zoals gebruikelijk bij dit soort projecten is het leeuwendeel van het werk in de vrije tijd gedaan en dat geldt ook voor de vele vogelaars die hun waarnemingen ter beschikking stelden.

Het boek heeft kenmerken van een klassieke avifauna, waarbij tweederde van de ruimte in beslag genomen wordt door de beschrijving van het voorkomen van 341 soorten. Het overige deel is voornamelijk samengesteld uit interessante, vaak ook persoonlijk getinte en spannende verslagen van onderzoek aan vogels op Schiermonnikoog. In verschillende hoofdstukken worden we rondgeleid in de merkwaardige wereld van ganzenkeutels en *the life history of Brent V5*, ganzen die het haasje zijn, de handel en wandel van vogelringers en hun geringde prooien, van spoorzoekende spreuwen en lepelaardeskundigen, van betrapte schuins-marcherende hokker- en wipperscholksters, kiekendieven die elkaar in de haren vliegen en een bioloog die zichzelf welhaast heeft ingegraven om meeuwen en hun eieren van onderen te bespielen. Het hoofdstuk over zeetrek komt er wat bekaaid af omdat veel tekst en uitleg verspreid is over de soortbesprekingen. In de tekst over hoogwatertellingen van wadvogels speelt dit ook, maar die zich desondanks goed lezen als een samenvatting. Maandmaxima van meer dan 100 000 wadvogels zijn geen uitzondering. De schrijver noemt geen schatting, maar door continue wisseling van de wacht zal het binnen een jaar al gauw om meer dan een half miljoen verschillende wadvogels

gaan die Schier aandoen.

Deze hoofdstukken worden voorafgegaan door een beschrijving van de ontwikkeling van land-schap en vegetatie, beheer, en verandering in de vogelbevolking. Hierin valt te lezen dat Schier in 100 jaar tijd veranderd is van een vrij kaal zand-eiland in een grotendeels ruig begroeid eiland met een vette polder, waarin zich een ander type vogelbevolking heeft gevestigd. Geïntegreerd hadden deze drie verhalen beter uit de verf gekomen lijkt me, nu is er bovendien veel overlap.

Het leeuwendeel van het boek bestaat uit soort-besprekingen, waarin wordt ingegaan op de status en de aantalsontwikkeling. De tekst is verluchtigd met vogeltekeningen en doorspekt met verspreidingskaarten van broedvogels (in kleur), tabellen en diagrammen van vooral hoogwatertellingen en doortrek over zee. De kalender in deze diagrammen is echter verschillend (van juli tot juni en van januari tot december) wat het vergelijken bemoeilijkt. De samenstellers hebben gekozen voor het integraal herdrukken van de tekst uit de avifauna van 1973, wat soms dubbelingen oplevert met de tekst onder 'ontwikkeling'. Er wordt ingegaan op de verspreiding (met kaart 2001), aantalsveranderingen binnen het jaar en in de loop der jaren, fenologie, opvallende waarnemingen, topaantallen een dergelijke. De tekst is in het algemeen informatief, maar er wordt sterk ingezoomd op toch tamelijk toevallige vroegste en laatste datums en maximumaantallen of op een enkele waarneming (bijv. Kwak). Hoe zit het nu met de gemiddelde aankomst- en vertrekdata en zijn daarin trendmatige verschuivingen te bespeuren? De statusaan-duiding richt zich volgens de inleiding op de periode 1971-2003, maar zodra het woordje *jaarlijkse* er bij staat slaat het meestal op de 21^e eeuw (bijv. Knobbelswaan, Kwartel). Wat te zeggen van de Watersnip als *mogelijk* voormalige broedvogel, terwijl de tekst gewag maakt van een populatie van tientallen paren in 1945-1978? Ik werd er geregeld door op het verkeerde been gezet. Verder kom je opmerkingen tegen, waarbij een voor de hand lig-gende verklaring niet wordt gegeven (bijv. dat groepsvorming van de Ekster opmerkelijk is; ze kunnen toch gezamenlijk slapen?) of waarbij je het als lezer maar moet raden (de mededeling van een sperwernest vlak bij een haviknest, waarbij de jonge Sperwers *niettemin* zijn uitgevlogen; dit hangt in de lucht als er niet bij wordt gezegd dat Haviken nesten van Sperwers kunnen plunderen). Jammer

genoeg wordt niet ingegaan op bijzondere en ook vrij recente eilandfenomenen, zoals grondbroedende Houtduiven en Kauwen (ontbreken van bepaalde predatoren). Verandering in de verspreiding die hier waarschijnlijk mee samenhangt, had mooi geïllustreerd kunnen worden met beschikbare verspreidingskaarten uit 1973, 1978 of 1986. Ik had graag wat meer integratie en verbanden gezien, bijvoorbeeld dat aantallen van bepaalde wadvogels in nazomer-herfst (tellingen) deels verklaard kunnen worden doordat vogels hun vleugels ruïen of dat individuen uit bepaalde herkomstgebieden het eiland aandoen (vangsten). Literatuurverwijzingen zijn soms raadselachtig (vogelkalender?, Sovon-rapportnummer).

Al met al is het verbazingwekkend dat er van een eiland dat welhaast wordt platgelopen door vogelaars door de jaren heen toch zo weinig systematisch materiaal is verzameld puur over het voorkomen van vogels. Dat is de samenstellers van het boek natuurlijk niet kwalijk te nemen, integendeel: zij hebben een en ander nu juist vastgelegd in een fraaie uitgave, waarin duidelijk naar voren komt dat we te maken met een relatief dynamisch vogelparadijs waar je oog in oog kunt staan met vele duizenden broeders, trekkers en gasten. De stuurgroep heeft aangegeven dat het ook na verschijning van het boek belangrijk is om waarnemingen te blijven insturen om zo een continuïteit te waarborgen die tussen 1970 en 2002 niet bestond. Als ik mij tot broedvogels beperkt lijkt deze continuïteit van waarnemingen mij onvoldoende en zou systematisch onderzoek veeleer de basis moeten gaan vormen. Binnen het Nationaal Park en tevens Vogelrichtlijngebied heeft ook de beheerder hierin een belangrijke (sturende) taak. Leg bijvoorbeeld plotjes op de kwelder, op het nieuwe groene strand, in duin en bos, inventariseer die regelmatig en noteer ook gegevens over de biotoop, want wat vandaag normaal wordt gevonden is dat morgen geheel niet meer. Verder kan iedere vogelaar zich op Schier te buiten gaan aan al of niet in groter verband opgezette projecten, gericht op bepaalde soorten of gebieden, op broedbiologische facetten, gedrag, voedsel, vangen-ringen-meten etcetera. Dan krijgen we harde cijfers in handen. Die blijven noodzakelijk, want was het in de jaren vijftig-zestig van de vorige eeuw de mogelijke inpoldering van de Waddenzee die de aanzet gaf tot vogelonderzoek, vandaag de dag is het kokkelvisserij of energiewinning en morgen zijn er vast weer nieuwe aanleidingen, of oude in een nieuw jasje. – *Arend J. van Dijk*

Waarom nonnetjes samen klaarkomen en andere wonderen van het wad. Theunis Piersma, 208 blz., KNNV Uitgeverij Utrecht, ISBN 9050112250, €14,95.

Nonnetjes zijn kleine schelpen, vaak roze of geel. Vrouwtjesnonnetjes lozen hun eitjes, mannetjes hun zaad in zee. Dat doen ze allemaal tegelijk, voor een maximale trefkans tussen zaadjes en eitjes. Daarmee is de vraag in de titel van het nieuwe boek van Theunis Piersma beantwoord – lees maar na op bladzij 66. Niet dat er verder niets over te vertellen valt. En dat doet Piersma dan ook in *Waarom nonnetjes samen klaarkomen en andere wonderen van het wad*. Er is heel veel over te vertellen. Over de (afnemende) kansen van nonnetjes op een vruchtbare voltrefter, over de keuze van de schelpen tussen ondiep graven en makkelijker eten vinden of diep graven en veiliger zijn voor kanoetstrandlopersnavels. Strategieën om te overleven. Die kanoeten zelf zijn nog meer Piersma's onderwerp dan de nonnetjes die ze eten. Al jaren onderzoekt de waddenbioloog die vogels. En daarbij roept ieder antwoord nieuwe vragen op. Samen met collega's, promovendi en studenten zoekt hij de antwoorden. Ze wroeten in het wad en turen door telescopen. Op de vele fraaie foto's van onder andere Jan van de Kam lijkt dat vaak idyllisch – in zwembroek op een zonovergoten slikplaat. Maar het zal vaak afzien zijn, de honderden meetpunten monstereën, weer of geen weer. En er komt nogal wat improvisatie en vernuft bij kijken.

Om kanoeten continu te kunnen bestuderen en effect van voedsel te meten moeten ze gehouden worden. Op Texel is daartoe een madurodam-waddenestuarium gebouwd, een ingewikkeld systeem van getijden en klimaatcontrole. De daar gehouden kanoeten moeten eten. Elke dag urenlang nonnetjes zoeken op het wad is geen doen. Even wat huisdierbrokjes uitproberen. En verdomd, daar smullen ze van! Sterker nog: na een week trekken ze hun hooggevoelige snavel op voor schelpen. Hoe kan dat? Hun maag is, verward met het huisdierfastfood, gekrompen en verslapt. Blijkbaar teren die beesten in op lichaamsdelen die (soms tijdelijk) niet nodig zijn. Geldt dat ook voor vleugelspijeren? Jazeker. Jaag ze af en toe de stuipen op het lijf door een gefiguurzaagde Slechtvalk over ze heen te sturen en zie: de vleugelspijeren zwellen alsof ze maanden getraind hebben.

Piersma heeft zijn boek geschreven in een vlotte verteltaal. Zo zouden wetenschappelijke publicaties ook geschreven moeten worden. De verdediging van sommige wetenschappers voor de moei-



tekening Gerrie Hondius

lijk leesbare opbouw van hun artikelen is dat die toch alleen door collega's gelezen worden. Natuurlijk willen collega-onderzoekers meer details weten over theorie, methoden en statistieken. Maar dat alleen collega's wetenschappelijke artikelen lezen lijkt me eerder het gevolg dan de oorzaak van die onleesbaarheid. Tenzij collega's alleen moeizaam leesbaar proza willen lezen. Leken willen dat in geen geval. Voor je het weet denken die bij wetenschap: saai! Terwijl wetenschap helemaal niet saai is, als je er maar over weet te vertellen.

Piersma houdt van vertellen; dat merk je aan dit boek. Hij houdt nog meer van zijn vak, van steltlopers, van de wadden; dat merk je ook aan dit boek. Als lezer word je meegesleept in zijn speurtocht naar het gedrag van en de interactie tussen verschillende (wad)beesten. Dat je mee gaat denken: maar hoe vinden kanoeten die nonnen dan in het zand? Dat je dan diverse mogelijkheden weggestreept ziet worden (nee niet doordat ze kleine beweginkjes opmerken want steentjes vinden ze ook) tot je denkt: aha! Bij kanoeten zit het hem in hun snavel die propvol gevoelige orgaantjes zit. Die orgaantjes vangen door schelpen teruggekaatste drukgolfjes op. Druk-golfjes die door de aanhoudend prikkende snavel worden verspreid. Vandaar dat kanoeten alleen in vochtig slijk kunnen foerageren. Niet in droog of doorweekt slijk.

Piersma's onderzoek lijkt wel een speurtocht. Speuren doe je voor de lol, uit nieuwsgierigheid. Er valt je iets op waarvan je denkt: hé, hoe zit dat? En puzzelen maar. Dat je met de uitkomst soms iets nuttigs kunt doen is mooi meegenomen. Kennis over wad, wadvogels, wadschelpen is nuttig voor het natuurbeheer. Zo kwamen dankzij die kennis de verwoestende gevolgen van mechanische schelpdiervisserij boven water. En kennis over vogeltrek kan de tweejaarlijkse paniek rond vogel-

griep relativeren. Maar het gaat toch vooral om die speurtocht.

Is *Waarom nonnetjes* al luchtig leesbaar, de tekst is verder opgevrolijkt met tientallen foto's die vooral illustratief zijn en niet zozeer extra uitleg geven. Daarbij zijn er ook nog tientallen strips opgenomen van Gerrie Hondius. Goed getekend en heel illustratief, al mis ik de humor en de spot erin. Al die foto's en strips samen maken het haast een te rijk geïllustreerd boek. Dat had soberder gekund. – *Koos Dijksterhuis*

The Stone Curlew *Burhinus oedichnemus*.

R. Vaughan & N. Vaughan Jennings 2005. Isabel-line Books, Falmouth, Cornwall. ISBN 0-9542955. Prijs: £ 35,-.

Richard Vaughan (Brits historicus, die van 1981 tot 1992 hoogleraar middeleeuwse geschiedenis in Groningen was) en zijn dochter Nancy (biologe van de Universiteit van Bristol) hebben vorig jaar een veelomvattende monografie over de Griel gepubliceerd. Deze steunt op een uitgebreide studie van historische en recente literatuur over deze soort uit 16 landen, en daarnaast op eigen veldwaarnemingen in Engeland en vooral in de Franse Cevennen in het midden van de jaren negentig, na Vaughan's pensionering.

Deze monografie over wat tot de tweede helft van de jaren vijftig een schaarse Nederlandse broedvogel was, biedt 13 overzichtshoofdstukken over systematiek, historisch voorkomen, ecologie, broedbiologie, gedrag, voedsel, populatieontwikkeling en bescherming van deze mensenschuwe en heimelijke soort. Van de negen soorten Grielen op de wereld is *B. oedichnemus* de meest wijdverbreide, met deelpopulaties op drie continenten

(Zuid-Europa, Noord-Afrika en Zuid-Azië). In Europa komen nog grote populaties voor in Frankrijk, Spanje en Zuidoost-Europa, naast kleinere in Hongarije en Engeland. Historisch is de *Terra typica* van de Griel Zuid- en Oost-Engeland, omdat de Fransman Pierre Belon, die de soort anno 1555 voor het eerst beschreef, volgens John Ray zijn eerste Griel in Engeland zag. Zijn Zwitserse tijdgenoot Conrad Gessner meldde kort daarna dat hij vernomen had dat de Griel ook in '*Germania inferiore*' (de Nederlanden) ruim verbreid zou zijn. Helaas weten we niet wie de 16^e eeuwse informant van Gessner was.

Wat betreft de habitatvoorwaarden heeft deze '*Steenwulp*' een voorkeur voor droge en stenige terreintypen, altijd met zoet water in de nabijheid en zonder intensieve beweiding door kudden vee. Op enkele plaatsen (Oost-Engeland, Elzas) heeft de Griel zich aangepast aan broeden in akkergebieden met wisselbouw. Voor een goed deel is de soort cultuurvolger, afhankelijk van door de mens half ontgonnen of overbeweide cultuurgronden (zoals vroeger de Engelse konijnenwarandes). Het broeden in kustduinen blijkt overal in Europa een marginaal verschijnsel te zijn geweest. De Griel is dus niet een typische duinbroedvogel, maar deed dat bij ons bij gebrek aan geschikte binnenlandshabitats.

De Vaughans geven een grondige systematisering van de Europese literatuur over de soort (ca. 700 titels, waaronder 17 Nederlandse auteurs), die wat betreft Nederland en Engeland niet volledig kan zijn gezien het overvloedige beschikbare materiaal. Zo maken de auteurs weinig gebruik van het recente Engelse onderzoek van Rhys Green en anderen, of de Franse studies van Christen *et al.* Ook het beschikbare balgen- en eiermateriaal in Europese musea is niet als bron gebruikt. De Nederlandse gegevens stelen voornamelijk op se-

cundaire literatuur, en maar ten dele op primaire bronnen. Veel literatuurgegevens zijn in vergelijkende tabellen samengevat. Daarnaast worden gedetailleerd de broedbiologie en de balts beschreven zoals die zich voordoet op gemeenschappelijke baltsplaatsen in het voorjaar en op rui- en voorverzamelplaatsen in september (beschreven door de gedragsonderzoeker Selous, in 1900 en 1916). De aantallen op najaarsroestplaatsen konden in goed bezette broedgebieden vroeger oplopen tot ruim 200 vogels, bijvoorbeeld voor de Eerste Wereldoorlog in Suffolk en nog rond 1990 in Midden- en Zuid-Frankrijk. Met een gemiddelde van slechts twee eieren en 0.6 uitgevlogen jong per paar is de Griel laag reproductief en dus kwetsbaar. In Midden- en West-Europa is de soort in de tweede helft van de vorige eeuw uit verscheidene landen verdwenen als broedvogel. Naast verlies van habitat ten gevolge van bebossing, landontginning en irrigatie, agrarische intensivering, verruiging na instorting van konijnenpopulaties en kusttoerisme, wijzen auteurs ook op de nestplaatstrouw van de Griel als oorzaak van de achteruitgang. Kolonisatie van nieuwe gebieden vindt nauwelijks plaats, en de overstap naar broeden in laag-intensief bouwland is dan ook een van de meest opmerkelijke innovaties op grielengebied. Waarschijnlijk voldoet dat aan de afzondering die deze mensenschuwe grondbroeder preferiert. Door nestbescherming op landbouwgrond en de instelling van grielenreservaten in natuurgebieden is in Engeland de achteruitgang enigszins tot staan gebracht.

Dit boek is stevige kost, en vereist een studieuze lezer. Maar die krijgt daarmee wel een volledig overzicht van de Griel in Europa in verleden en heden. – *Ruud Vlek*



Griel broedend op een voormalig oorlogsvliegveld bij Wells-on-Sea, aan de noordkust van Norfolk, Engeland mei 1969. Dit is de noordelijkste broedplaats van de Griel in West-Europa, op 52.58 Noorderbreedte. Op enige afstand van het nest een wakend mannetje (foto Richard Vaughan) *Breeding Stone Curlew on the former military airfield of Wells-on-Sea (Norfolk), the northernmost breeding site in Europe.*